

Antropologistudent i Japan

Birgit Pihl Hansen – Universitetet i Oslo

I denne artikkelen vil jeg beskrive mitt møte med antropologistudiet på et lite universitet i en japansk provins. Jeg kom fra sosialantropologi hovedfag på universitetet i Oslo, og min personlige oppfatning av studieopplegget i Japan er naturlig nok preget av dette. Jeg vil presisere at jeg har stor respekt for menneskene jeg omtaler, og jeg ønsker ikke å hovre overfor verken disse eller studiet i seg selv. Når jeg beskriver hendelser som komiske eller i en kanskje litt kritisk tone, skyldes det at jeg forsøker å fremstille en situasjon slik jeg oppfattet den på det tidspunktet, ut fra mine forutsetninger.

Høsten 1997 reiste jeg til Japan på et 18-måneders stipend fra Monbusho, det japanske utdanningsdepartementet. Jeg hadde tenkt å gjøre feltarbeidet i Japan uansett, og da var det av stor betydning å bli tildelt stipendet, som var på 185.000 yen i måneden (ca. 11.000 kroner på det tidspunktet jeg reiste ut). Tidligere hadde jeg vært et år som utvekslingsstudent på en japansk videregående skole, så jeg hadde på forhånd god kjennskap til japansk språk og kultur.

Som Monbusho-stipendiat må man først gå på språkkurs et halvt år, og så er man tilknyttet et japansk universitet det siste året. Siden jeg ikke hadde noen kontakter i universitetsmiljøet ble ikke mitt ønske om å studere i Osaka-området oppfylt, og jeg ble sendt til universitetet i Tokushima, en mindre by med ca. 250.000 innbyggere på øya Shikoku. Her skulle professor i kulturanthropologi, Takahashi-sensei, være min veileder. Takahashi-sensei gav meg frihet til å gjøre det jeg ville, og siden feltarbeidet mitt var vanskelig å gjennomføre i Tokushima, ble det til at jeg tilbrakte mye av tiden i Osaka og Tokyo. Men jeg tenkte at å være litt på universitetet kunne ikke skade, så jeg fulgte en del kurs, for det meste på lavere grad. Slik kunne jeg også øke det japanske ordforrådet mitt og lære faguttrykk på japansk. Jeg tok bl.a. innføring i sosiologi, oppgavekurs, “praktisk feltarbeid” og Shikokus folkeminnevitenskap.

Universitetet i Tokushima er lite i forhold til hva jeg som Blindernstudent var vant med. Det var ca. 3000 studenter, og de fleste studerte medisin, odontologi, ingeniørfag eller naturvitenskap. Jeg var plassert under Faculty of General Sciences, hvor alle fag som ikke er nevnt ovenfor er innbefattet. Her-

under er et institutt med fagene geografi, kulturanthropologi og historie, og det var en professor i hvert fag. På hele universitetet var altså Takahashi-sensei den eneste antropologen. Både professorer og studenter hadde vanskeligheter for å tro meg da jeg fortalte om hvor mange ansatte og studenter vi er på sosialantropologisk institutt i Oslo.

Takahashi var midt i tredveårene. Det var ganske mange yngre professorer på universitetet. Det kan vel ha noe med det å gjøre at Tokushima ikke var et særlig attraktivt sted å være, men en stasjon på veien til en bedre jobb i et større faglig miljø. Takahashis område var Ryukyu-øyene, Taiwan og Kina, og hans tema var religion. I og med at jeg ønsket å studere *kikokushijo* (japanske barn og ungdommer som har bodd i utlandet i forbindelse med foreldrenes jobb, og så vender tilbake til Japan), et moderne storbyfenomen, hadde han ikke noe særlig å tilføre meg faglig, og jeg tenkte ofte at jeg heller burde ha vært plassert under sosiologi eller pedagogikk, siden japanske antropologer ikke har oppdaget *kikokushijo* ennå. Men Takahashi var velvillig innstilt til mitt prosjekt, og lot meg få gjøre som jeg ville. Han krevde ikke av meg at jeg måtte ta bestemte kurs og eksamener, hvilket var tilfellet for mange av de andre stipendiatene jeg kjente fra språkkurset.

Det japanske universitetssystemet er bygget etter amerikansk modell. Studentene må ta forskjellige kurs, hvorav noen er obligatoriske. For eksempel er to fremmedspråk obligatorisk, uansett hvilket fag man studerer som "major". Spesielt de to første studieårene er det mange obligatoriske kurs og lite fordypning. Professorene sjekker fravær på alle forelesninger og kurs, og det er også mange innleveringer. Så med Blindern og Norge som sammenligning ligner opplegget mer på norsk ungdomsskole eller videregående skole.

Japanske studenter går på universitetet i fire år, og svært få går videre på master-nivå. De fire årene man er student er en slags liminalfase mellom det harde liv som skoleelev, med pugging og atter pugging for å klare opptaksprøvene til universitetet, og det harde arbeidslivet hvor man er på jobben fra tidlig til sent og aldri kan ta mer enn et par dagers ferie. På universitetet opplever studentene frihet. De jobber deltid og sparer penger til hobbyer og utenlandsreiser, og svært få tar studiene alvorlig. Hverken arbeidsgivere, professorer eller familie forventer at studentene faktisk skal studere, utover det å møte opp på forelesninger og kurs, og følge opp innleveringsfrister. Så lenger man møter opp, er det ingen som kommenterer på at man for eksempel sover i timen. Som arbeidssøkende blir studentene vurdert ut ifra hvilket universitet de har gått på, og ikke hva de har lært der. Firmaene investerer mye i opplæring av sine ansatte, og det er opplæringen man får i firmaet som kvalifiserer en til de arbeidsoppgavene man får siden. Det er derfor svært sjelden at man ender opp med en jobb som er relevant i forhold

Bilde 1: Avgangsstudenter i fagene kulturanthropologi, historie og geografi ved Universitetet i Tokushima, mars 1999.

til studiene. Selv om jeg var klar over dette, reagerte jeg da jeg hørte fra en bekjent at en studievenninne av henne med major i kulturanthropologi fra et velrennomert universitet jobbet bak Ralph Lauren-disken i et stort varehus. Ut fra mitt synspunkt var dette sløsing med menneskelige ressurser, men for varehuset var det ikke slik. De hadde fått en medarbeider med attraktive kvaliteter, i og med at hun hadde klart å komme inn på et bra og velkjent universitet. De tok det vel også som en selvfølge at hun ikke hadde studert særlig intensivt, og hun ble heller ikke ansatt pga. sin faglige bakgrunn. Studietiden blir sett på som en velfortjent pause før den harde virkeligheten begynner. Med dette som utgangspunkt vil jeg fortelle litt om hvordan faget antropologi var lagt opp.

“Praktisk feltarbeid”

Ikke lenge etter at jeg hadde flyttet til Tokushima, snakket jeg med Takahashi-sensei om hvordan jeg skulle organisere oppholdet mitt der. Jeg sa at jeg gjerne ville ta noen kurs slik at jeg kunne plukke opp faguttrykk o.a. på japansk. Han sa at jeg kunne gå på alt jeg ville, og jeg sa at ”praktisk feltarbeid” hørtes interessant ut. Takahashi spurte om jeg hadde gjort feltarbeid før, og så litt overrasket ut da jeg svarte nei. Det virket nesten som om

han lurte på hva slags universitet jeg kom fra, der studenter på så høyt nivå som meg ikke hadde gjort feltarbeid. Det skulle vise seg at min forståelse av feltarbeid som et langvarig opphold i et samfunn der man gjennomførte deltagende observasjon og intervjuer ikke stemte helt overens med hva feltarbeid betydde på universitetet i Tokushima. Jeg meldte meg uansett på kurset, som gikk over en time hver uke. Kurset var for andre- og tredjeårsstudenter, som var ca 19-21 år gamle. I og med at de tok mange fag samtidig, kan man vel kanskje si at de var på tidlig grunnfagsnivå, selv om det er vanskelig å trekke sammenligninger. Jeg fikk forståelsen av at vi skulle deles inn i grupper, ettersom hva slags feltarbeid vi ønsket å gjøre. De fleste alternativene dreide seg rundt festivaler, religion o.l., men jeg meldte meg på gruppen for bykultur i Kobe, som er den nærmeste byen på fastlandet. Senere viste det seg at vi alle sammen måtte gjøre feltarbeid i en liten landsby sør for Tokushima, der vi skulle studere en festival. Alle de andre alternativene var det plutselig ikke noe mer snakk om, uten at det kom noen forklaring på hvorfor de var falt bort. Kurset gikk som sagt over en time per uke. Vi var ca. 30 studenter. I timen skulle vi forberede oss til feltarbeidet. Jeg hadde forestilt meg at vi skulle ha noe à la metodekurset på hovedfag i Norge, men opplegget viste seg å være mye mer praktisk enn jeg hadde forventet. Først studerte vi kart over landsbyen og fant beliggenheten til viktige templer og helligdommer. I tillegg fikk alle studentene utdelt kopier av boken "Feltarbeid" som var skrevet av en japansk antropolog. Til hver uke fikk vi leseleksje, og for å være sikker på at alle fikk med seg innholdet ble boken lest høyt i klassen etterpå. Det var som på barneskolen, der førstemann på rekka leste et avsnitt, og så var det nestemanns tur. I boken "Feltarbeid" stod det bl.a. følgende (fritt etter min hukommelse):

Når du drar på feltarbeid er det viktig å ha gode sko. Det kan hende at du må gå langt, og i ulendt terreng, og da er det ikke praktisk med pensko. Det kan være vanskelig å få tak i film, batterier, o.l. der du er på feltarbeid. Derfor anbefales det å ta med ekstra av dette. Ta også med noen ekstra penner eller blyanter, notatbøker osv.

Det var ikke noe om intervjueteknikk, utvalg eller etiske problemstillinger, selv om jeg ikke kan utelukke at noe av dette ble tatt opp på en forelesning hvor jeg ikke var tilstede. Selvfølgelig er det bra å få praktiske tips for feltarbeidet, men jeg kunne ikke skjønne at det skulle være nødvendig å gå så mye i detalj. Etter en time oppsøkte jeg Takahashi. Han hadde studert ved Keio-universitetet, et av de beste private universitetene i Japan. Jeg sa at jeg ikke kunne forstå at det var nødvendig å bruke tid på å fortelle studentene at de måtte ha med seg batterier og gode sko. Ville ikke enhver kunne tenke seg dette selv? Var det på grunn av Tokushima universitetets relativt lave status at man underviste i dette? Opplegget på de bedre universitetene var

kanskje annerledes? Nei, sa Takahashi, på Keio-universitetet hadde det vært akkurat likedan. Og ja, man var nødt til å “lære” studentene at de måtte ha gode sko, for ellers var det alltid en og annen som kom i høye hæler. Og dersom det skulle skje en ulykke med studenten mens han eller hun var ute på ekskursjon eller feltarbeid, ville universitetet bli stilt ansvarlig. Universitetet var altså nødt til å ta ansvar for studenter som ikke kunne tenke selv, og dette ble sett på som en selvfølge.

Det var bestemt at alle i klassen skulle studere en lokal festival et par timer med bil sør for Tokushima. Festivalen skulle være i oktober, så før sommerferien, i juni, dro vi i små grupper til landsbyen for å gjøre intervjuer og sette oss inn i hva festivalen gikk ut på. Gruppene måtte selv ringe og avtale tid for besøket, men Takahashi hadde oversikten og det overordnede ansvaret. Jeg var ikke aktivt med i forberedelsene til intervjuet, men jeg ble med på intervju- og rekognoseringsstur til landsbyen. Gruppen min bestod foruten meg av en tredjeårs student og en andreårs student. Den eldste leste opp spørsmål fra et ark, – spørsmålene hadde de skrevet forhånd og fått godkjent av Takahashi – og den yngre skrev opp svarene, samtidig som de tok opp alt på bånd. Hver gruppe så på forskjellige aspekter ved festivalen. Under festivalen skulle for første gang kvinner bære en *danjiri*, et “bærbart shintotempel”. Vår gruppe skulle undersøke bakgrunnen for dette. Det viste seg at kvinne-*danjirien* var et påfunn for å trekke flere kvinner til landsbyen, som var truet av avfolkning. Under selve festivalen reiste alle studentene sammen til landsbyen igjen, men da hadde jeg pga. eget feltarbeid ikke mulighet til å være med.

Oppgavekurs

Alle tredje- og fjerdeårs studenter måtte delta på et ukentlig oppgavekurs. I det tredje året må man skrive en selvstendig oppgave om selvvalgt tema og i det fjerde året må man skrive en “Graduation Thesis”. Ingen av disse oppgavene er noe særlig lengre enn 10–20 sider. Historie, geografi og kulturanropologi arrangerte oppgavekurs sammen. Her skulle alle studentene legge frem disposisjon for oppgaven de hadde tenkt å skrive. De måtte også angi hva slags litteratur de ønsket å bruke. De andre studentene og professorene kom så med kommentarer og spørsmål.

Som regel var temaene av liten interesse for meg. Antropologistudentene ville stort sett skrive om religion og ritualer i Japan. En dro faktisk til Mongolia i ferien og gjorde et lite feltarbeid der, men ellers holdt de fleste seg til literære temaer eller til temaer de kunne studere i nærheten av der de bodde. Men en gang var det et tema som vekket min interesse. En tredjeårs student ville skrive om utveksling av Valentine-sjokolade i Japan, og sammenligne dette med gaveutveksling i andre kulturer. Som litteratur hadde hun opp-

ført “Gaven” av Mauss. Jeg kan nevne at i Japan gir alle kvinner sjokolade til menn de kjenner på valentinsdagen den 14. februar. Det *må* være sjokolade, og det er bare kvinnene som gir. Sjokolade gis til kjæreste, ektemann, brødre, sønner, sjef og mannlige kolleger; alle menn man har kontakt med til daglig. Til gjengjeld gir de samme mennene “hvite” gaver (sukkertøy, undertøy) til kvinnene på “White Day” den 14. mars. White Day er sannsynligvis oppfunnet av den japanske handelsstanden; jeg har ikke hørt om White Day i andre land enn Japan og Korea. Uansett syntes jeg at dette temaet hørtes utrolig interessant ut, og så virkelig frem til å høre hvilke spennende ideer studenten hadde om dette temaet. Så viste det seg at studenten ikke hadde lest noen av bøkene hun hadde oppgitt, og da Takahashi spurte henne om hvorfor hun hadde valgt temaet, svarte hun bare at “Det virket som et tema som var enkelt å undersøke”. Hun lot ikke en gang som om hun var interessert, og det rare var at ingen så ut til å synes at dette var frekt å si til en professor på et kurs. Hverken Takahashi eller de andre professorene kommenterte innlegget hennes utover å gi henne noen få tips om hva hun kunne lese og ta med i oppgaven.

Mitt inntrykk av universitetslivet i Japan er naturligvis preget av mine egne erfaringer hjemme i Norge. Her er vi nødt til å lese til eksamen for å stå, og vi får jobber ut ifra hva vi har studert, altså hvilke kvalifikasjoner vi har. Jeg visste på forhånd at japanske studenter er svært lite på lesesalen og at få av dem tar studiet alvorlig, og at det hverken er nødvendig eller forventet at man er en seriøs student. Man har jo bevist hva man kan *ved å komme inn* på universitetet. Av egen erfaring visste jeg også at elever på videregående gjerne sover i timene, uten at de får anmerkning og uten at det gir dem dårlige karakterer. Men jeg hadde trodd at innstillingen til læring skulle være annerledes på et universitet, og jeg hadde ikke forestilt meg at det kunne være “greit” å sove i timen også her. Heller ikke at man på et *universitet* skulle måtte lære å huske batterier, eller at det skulle være akseptabelt at en student overfor professoren begrunner sitt valg av tema med at “det virket enkelt å undersøke”.

Vi oppfører oss alle i tråd med de forventningene samfunnet har til oss. Når status som “universitetsstudent” tilsier at man skal leve livets glade, bekymringsløse dager, og ingen venter noe annet, er det ikke merkelig i det hele tatt at det er såpass lite fokus på læring og studier. Man merker først alvorret det siste studieåret. Men alvorret gjelder ikke studiet og den avsluttende oppgaven, men derimot jobbsøking. Universitetene aksepterer at en jobb i et bra firma er studentenes endelige mål, og den etter mine øyne lave studiekvaliteten blir derfor ikke sett på som et så stort problem som man kunne forvente. Når dette er sagt, vil jeg påpeke at mangfoldet i undervisningen, gruppeprosjektene og oppgaveskrivingen er positive sider ved det

japanske systemet. Å få prøve hva feltarbeid er, før man faktisk befinner seg langt hjemmefra, helt alene, som hovedfagstudent i felten, er kanskje ikke så dumt.